

.....
культурно-просветительскую работу, тем самым способствуя ликвидации неграмотности и росту культурного уровня как членов потребительских обществ, так и некооперированной части населения.

Ключевые слова: потребительская кооперация, новая экономическая политика, культурно-просветительская работа.

Onipko T.V. THE USE OF ECONOMIC POTENTIAL OF THE CONSUMER COOPERATIVES OF UKRAINE IN CARRYING OUT A CULTURAL-EDUCATIONAL POLICY OF THE STATE DURING THE PERIOD OF THE NEW ECONOMIC POLICY.

In the conditions of effective managing of the period of the New Economic Policy, the organizations of the Consumer Cooperatives of Ukraine, having used own resources, have developed cultural-educational work on a large scale, thereby promoting liquidation of illiteracy and growth of cultural level as members of consumer societies and also the people that were not the members of cooperative organizations.

Keywords: Consumer Cooperatives, New Economic Policy, cultural-educational work.

УДК 94(477.4) «19»: 323.11

I.V. Мазур

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ У ГУБЕРНСЬКИХ ЦЕНТРАХ УКРАЇНИ В 1920-1926 РР.

В статті аналізується динаміка розвитку та специфіка розселення найпоширеніших національностей серед губернських міст України за матеріалами переписів населення 1920-х років.

Ключові слова: губернія, округ, адміністративний центр, місто, національність, народність, городяни

Аграрний характер УСРР та порівняно незначний відсоток міських жителів на початку 1920-х рр. на фоні адміністративно-територіальних реформ та ряду криз, дав як демографічні так національні зміни у складі населення губернських центрів республіки.

Метою даної розвідки є дослідження специфіки змін національної палітри та етапів міграційних процесів основних народностей, серед городян губернських центрів України в першій половині 20-х рр. ХХ ст.

У дослідженні цієї царини міського життя, слід послуговуватися обширним статистичним матеріалом: вселюдськими (1920, 1926) [21, 23-25] й міським (1923) [22] переписами, а також іншими обчисленнями ЦСУ України [20, 26]. При цьому потрібно звернути увагу на особливості проведення обліків та зміни в територіальному розмежуванні регіонів України.

Обширна історіографія проблеми охоплює як ряд узагальнюючих праць [5-7], так і наукові доробки щодо конкретних національностей [18]. Різним аспектам етнічної історії присвятили свої дослідження О. Боряк [9], Д. Гринь [10], Ю. Огульчанський [11], В. Наулко [12], В. Крисаченко [13], Б. Чирко [14], А. Пономарьов [17] та інші. Проте, до цього часу, спеціальних розвідок з національної структури губернських міст, що репрезентують урбанізм українського суспільства 20-х рр. ХХ ст. здійснено не було.

Адміністративні центри губерній – як міста з найбільш розвиненим промисловим сектором, державним апаратом та комунальною інфраструктурою регіонів акумулюють у собі значні маси внутрішніх мігрантів. Однак упродовж 1920-1923 рр. населення дев'яти губернських осередків скоротилось на 0,6% (8 905 чол.). Причому серед цих міст від'ємні показники лише у двох – Катеринослава (на 20,5%) та Одеси (25,9%). [підр. за: 21, с. 4-18; 22, с. 2-15].

Особливо разючі приклади дають міста Степу, які до 1923 р. позбулися статусу адміністративного центру (Миколаїв, Кременчук, Запоріжжя), та на 20% скоротили число своїх жителів. Таким чином протягом 1920–1923 рр., незважаючи на розширення меж міст та приєднання ряду приміських поселень, згідно адміністративно-територіальної реформи дванадцять губернських міст втратили 3,2% своїх мешканців [підр. за: 21, с. 4-18; 22, с. 2-15].

В інших регіонах України зустрічаються лише поодинокі випадки різкого скорочення населення, причому вони не типові для губернських центрів. Протягом вказаного періоду почалось і відновлення окремих міст, що досягли певних успіхів у числовому нарощенні жителів. Загалом по Україні маємо зростання міського населення в період від 1923 р. до 1926 р. на 6,1%, а між губернськими містами цей показник становив 22,2%. [підр. за: 22, с. 15; 24, с. 20].

Таким чином, адміністративні трансформації 1923, 1925 рр. хоча й призупинили піднесення губернських центрів, не змогли кардинально вплинути на їх стрімкий прогрес та надолуженні втрат у населенні. Зокрема, на момент перепису 1926 р. у дванадцяти колишніх губернських адміністративних центрах проживало 38,9% всього міського населення України [24, с. 20].

Зміни в чисельності та географічній концентрації населення знаходяться під впливом історичних, соціально-економічних та політичних факторів, від яких, значною мірою залежать як демографічні показники (народжуваність, смертність, міграції тощо), так і етнічні процеси (консолідація та асиміляція). Ці ж фактори зумовили певні зміни за національною ознакою серед населення України, зокрема губернських міст протягом 1920-1926 рр.

Якщо на початку 20-х рр. ХХ ст. центральні території країни, в основному, зберегли етнічну однорідність, то периферійні регіони, зазнаючи впливу суміжних держав та специфічних історико-культурних обставин, перетворилися на регіони з самобутнім етнічним обличчям [2; 9, с. 35; 19, с. 41].

Міста, особливо губернські центри, на відміну від українських сіл вражають своєю поліетнічністю, віддзеркалюючи тенденції суспільства та ряд особливостей у розселенні національностей [8, с. 180].

Абсолютну більшість як міського, так і всього населення в 20-х рр. ХХ ст. встановлювали українці, росіяни та євреї – загалом 94,87% (з обчисленого за національністю населення) в 1920 р. та 97,50% в 1926 р. [підр. за: 21, с. 4-18; 23, с. 10-15].

Сучасні дослідники відзначають стрімке і вагоме збільшення частки українців у населенні міст і містечок України в зазначений період. На це вказує і той факт, що у 1923 р. сумарна кількість росіян та євреїв у містах переважала кількість українців майже на 460 тис., а у 1926 р. їх співвідношення вирівнялось [10, с. 10].

Українська нація, перебувала поза конкуренцією, володіючи величезними людськими резервами щодо урбанізації, яких за винятком росіян не мали інші етнічні меншості, що підкріплює стрімке зростання їх частки як у населенні кожного конкретного губернського центру, так і міського населення взагалі [15, с. 369].

Перепис 1920 р. посвідчив максимальну кількість українців серед мешканців Полтави (57,7%). Це єдиний губернський центр де склались такі пропорції, причому вони зберігаються й надалі: в 1923 р. – 66%, 1926 р. – 68,4%. Більшість українське населення складало і в Чернігові (30,5%), Кременчуці (29,6%) та Артемівську (27%), причому останній, єдиний з досліджуваних міст дає зменшення представників даної національності на 1923 р.

На противагу, значніші торгові та промислові центри не притягують міграційні потоки українців, які в Одесі склали 2,9%, Катеринославі 4,7% городян. Показники ж Миколаєва (15,3%) лише підтверджують тенденції проживання незначної частки українців у містах Степу [підр. за: 22].

Адміністративно-політичні осередки України – Київ та Харків – теж не відзначались наявністю українців як визначальної нації, що становила відповідно 14,3% та 21,2% жителів.

Дані перепису 1923 р. демонструють зростання носіїв української національності в містах Київської, Харківської та Полтавської губерній (сумарно 55%) [16, с. 40, 41, 46, 47], а їх осередки збільшують свої попередні показники в середньому на 10%.

Як свідчить перепис 1926 р. понад 55% українців проживало у міських поселеннях Лівота Правобережжя. Стрімко збільшилась кількість українців серед жителів Катеринослава склавши 36% та подвоїлась у Миколаєві і Артемівську.

В цілому, серед дев'яти губернських міст, відслідковуються тенденції притаманні суспільству цього періоду. Енергійне поповнення українцями лав їх городян, протягом шести років, склало 14% у 1920 р., 26,8% у 1923 р. та 36,8% у 1926 р. [підр. за: 21-25]

Порівнявши кількісні показники у розрізі названих територій, можна дійти висновку, що впродовж першої половини 1920-х рр. кардинальних зрушень у розселенні осіб української

національності не відбулося. Таким чином на початку 1920-х років українці акумулюються в губернських центрах з населенням 20-70 тис.чол. оминаючи міста стотисячники.

Росіяни (друга за чисельністю національність в Україні) відігравали помітну роль у розвитку міст. Слід зазначити, що питома вага росіян у складі міського населення протягом цієї доби майже не змінювалась (залишаючись у межах 1/4). Натомість серед городян губернських центрів процент росіян постійно меншав і у 1926 р. досягнув 29,6%. [підр. за: 23-25]

Основна маса російського міського населення була представлена Лівобережжям та Степом України. Зокрема на 1923 р. росіяни, що проживали в Донецькій та Одеській губерніях склали 52,6% населення, а включаючи міста Харківської та Київської губерній, цей показник дорівнював майже 4/5 усієї кількості росіян в Україні.

Однак між 1920-1923 рр. російське національне представництво в губернських містах неухильно послаблюється з 43 до 35,2%. Стабільно утримуючи позитури в Одесі та Миколаєві й нарощуючи частку з 38,3 до 50,8% лише в Артемівську.

У 1926 р. зафіксовано зростання концентрації росіян у містах Гірничопромислового району (в основному колишня Донецька губернія) – 31%, Степовому районі (в тому числі міста Одеса – 39,0% та Миколаїв – 44,6%) – 26,1% та Лівобережжя (Харків – 37,2%) – 16,1% [27, с. 22-23]. До традиційного етноареалу росіян належав також Київ, де оселилось 24,5% їх представників [підр. за: 23, с. 10-14; 24, с. 27]. Таким чином, у містах цих регіонів проживало близько 3/4 городян російської національності, а зміни політичних векторів не внесли суттєвих коректив у розселення росіян в Україні.

Зауважимо, що в 1920-х рр. концентрація росіян у містах Сходу та Півдня України, яка окреслилась на рубежі XIX-XX ст. [12, с. 8], збереглася, оскільки чисельність росіян в усіх губернських містах з 1920 по 1926 рр. зменшилась на 1/3. Такий процес можна пояснити лише фактором механічного приросту, адже центрами акумуляції імміграційної робочої сили стали нові промислові райони. Отже, не географічний, а економічний фактор був визначальним у розселенні міських жителів російської національності в Україні.

Переважає більшість євреїв України належать до субетнічної групи ашкеназіт [11, с. 28]. Цей діаспорний народ – третя за чисельністю національність України – зосереджувався у містах Правобережжя та Півдня. За даними перепису 1923 р. у Волинській, Подільській, Київській, Катеринославській та Одеській губерніях проживало 4/5 осіб єврейської національності. У 1926 р. 2/3 їх зосереджувалось в містах цих регіонів.

В цілому протягом 1920-х рр. не менше 40% міської частини єврейського населення мешкало на Правобережжі [10, с. 8]. Упродовж 1923-1926 рр. саме у таких губернських містах як Вінниця (39,5 – 37,7%), Житомир (42,0 – 39,2%), Київ (31,1 – 27,3%) збереглася характерологічна вага євреїв [підр. за: 22, с. 28-32; 24, с. 27-30].

Лише в Артемівську частка осіб даної національності до всього міського населення істотно знижується з майже 30% до 17,6%, хоча чисельність і не пережила значимих змін. Причиною являється зростання частки городян за рахунок трудових міграцій інших національностей, зокрема українців та росіян [3].

Географія розселення євреїв, притаманна початку XX ст. протягом 1920-х рр. не зазнала суттєву пертурбацію. Виняток становила лише Харківщина, де кількість євреїв серед міського населення з 1920 р по 1926 р. стабільно зростала. Саме у м. Харків, де їх процент становив не більше 20, протягом вказаного періоду проживало більше 90% євреїв цього краю. Порівняймо, на 1920 р. 90,1% по губернії, 93,7% від переписаного міського населення губернії в 1923 р. та 94,9% євреїв округу в 1926 р.) [1, с. 46-47]. Причому, така ситуація збігалася і з осередками тих губерній, де ареал їх проживання склався історично. До 90% євреїв регіону та не менше 1/3 серед представників інших національностей в місті інтегрують Вінниця, Житомир, Одеса, Київ, Катеринослав.

Відтак, євреї, будучи в основному «міською» нацією, майже повністю зберегли традиційні ареали розселення, проживаючи більш ніж у 35 округах, що засвідчив Всесоюзний перепис 1926 р. Такі обставини розміщення євреїв в Україні були наслідком суто історичних причин, які склалися ще у XIX ст. [13, с. 120].

Політичні події 1914-1918 рр. призвели до масової міграції тисяч поляків-біженців (переселилось близько 1 млн.чол. – авт.). Історично склалось, що не менше 2/3 польського міського населення в Україні концентрувалось на Правобережжі [14, с. 175; 18, с. 9-10]. У Вінниці та Житомирі їх частка складала в середньому більше 4 та 7 відсотків. У Києві й Одесі

проживало від 13 тис. осіб у 1920 р. до 13 та 10 тис. у 1926 р. відповідно. При цьому кількість поляків у 1923 р. різко зменшується (на 1,5-4 тис.чол.) в Одесі, Катеринославі й Харкові. Дані міста так і не надолужують ці втрати у повній мірі до наступного перепису [4, с. 28-34].

Стабільні чисельні показники, даної національності у всіх губернських центрах, протягом 1923-1926 рр., свідчать про брак внутрішньої міграції та осілість поляків на селі. Частка городян-поляків коливалась від 20 до 30% зосереджуючись в найбільших містах України.

У 1926 р. вагома кількість поляків проживала у 30 округах, до їх переліку включені майже усі адміністративно-територіальні одиниці з колишніми губернськими містами, де перебувала переважна частка польського міського населення. Виключення становить лише Чернігівський округ де оселилось близько півтисячі поляків, половина з яких мешкала в Чернігові, що не являлось визначальними показниками [5, с. 37].

Таким чином, в 1920-х роках картина розміщення по губернським містам польського етносу свідчить про непорушність традицій та сталі регіони їх проживання, що збігалось із ситуацією в Україні в цілому. В спільноті цієї національної меншини, відбуваються процеси акультурації та асиміляції. З огляду на скромний процент у частці губернських міст осіб польської національності, що в кращі роки не перевищував 3%, значного впливу на національну структуру даних міст вони не могли справити, але надавали їх етнічному складу більшої розмаїтості та особливого колориту.

Розселення білорусів, на відміну від інших національностей, характеризувалось дисперсністю. Миколаївська й Одеська округи вирізнялись солідною кількістю представників даної національності, що пояснюється розміщенням на даних територіях білоруських населених пунктів селищного типу (Снегерьовка, Бармашово, Явкіно тощо) [1, с. 46-47]. Крім того, ця народність по території УРСР посідала значні позиції в округах з колишніми губернськими центрами – Катеринославом, Києвом, Артемівськом та Харковом.

На 1920 р. громади білорусів, що переважали тисячу чоловік населяли Катеринослав та Одесу. Згідно окремо проведеного перепису Київської губернії кількість білорусів у Києві становила 993 чол., інакше кажучи 0,3% всіх жителів міста [26, с. 20]. Впродовж наступних трьох років їх частка склала 0,6% і нараховувала близько 2,5 тис.чол.. У 1926 р. в Києві мешкало 5 436 білорусів, що складала 1,06% городян. Таким чином, Київ став єдиним губернським містом де упродовж 20-х рр. ХХ ст. відслідковується стрімке зростання даної національності, кількісне збільшення якої не поступалось і демографічним темпам зростання самого міста, а також відбивалось на його етнографічному виглядові.

Міський перепис 1923 р. зафіксував в Україні, мається на увазі у великих містах та містечках 16 178 білорусів, з них близько 8 тис. (58%) проживало безпосередньо в дев'яти губернських містах [підр. за: 22, с. 15]. Найбільша частка білорусів – від 0,5% до 1,9% серед городян, склалась у таких містах як Харків, Полтава, Катеринослав, Житомир, Вінниця. В інших губернських центрах вона коливалась не перевищуючи 0,3%.

Згідно перепису 1926 р. обліковано близько 76 тис. білорусів з яких 37 242 особи (49%) проживали, переважно, в незначних міських поселеннях. В містах губернського значення їх частка серед мешканців на протязі 1920-1926 рр. інтенсифікувалася з 0,4 до 0,8% [підр. за: 21-23]. Таким чином рівень урбанізації білоруської меншини на середину 20-х років досить високий та не відповідає історично сформованим уявленням лише про його сільськогосподарську направленість. Однак не утворюючи компактних етнічних масивів білоруси не мали змоги зберегти національні ознаки та швидко піддавалась асиміляційним процесам.

В ході історії склався і ареал розселення німецького етносу, пов'язаний з колонізацією південних регіонів, де були створені національні високорозвинені господарства із своїми освітніми закладами та молитовними домами. Однак важкі випробування та депортації, економічна розруха та голод, антиселянська аграрна та антирелігійна політика радянської влади, а також негативні наслідки адміністративно-територіальної реформи 1922-1923 рр., що нищила монокультурні та господарські зв'язки, спричинили масову еміграцію українських німців як закордон (з 1922 по 1924 рр. до Америки і Канади виїхало близько 8 тис.осіб) так і до міста [7, с. 134-136].

У 1923 р. серед осіб німецької національності, що проживали в містах, майже 2/3 припадало на Одеську, Катеринославську та Донецьку губернії, і в 1926 р. ситуація в цих

.....
регіонах не змінилась. Ряд німецьких поселень з найменуванням хутір (такий-то), з часом ввійшли до міських меж Одеси та Запоріжжя.

Таким чином, по нашим обчисленням у 1926 р. серед німців що оселились в губернських містах 57% проживали в Одесі, Миколаєві, Запоріжжі та Катеринославі. Їх частка серед городян становила від 0,7 до 3%. Причому відслідковується певна закономірність – у 1920-1923 рр. проходить відтік німців з міста, а до 1926 р. їх чисельність енергійно відновлюється за рахунок внутрішніх міграцій [4].

Крім того, Волинська губернія зосередила біля 70 тис. німецької меншини, яка, однак, проживала переважно в сільській місцевості, а їх представництво в Житомирі склало 858 чол. (1,2%) у 1923 р. й 713 чол. (0,9%) у 1926 р. [22-23].

В 1920-1926 рр. частка німців серед городян зростає у Києві, Вінниці, Артемівську. В інших містах їхня кількість не переживає вагомих зрушень. В цілому, німці, поряд із білорусами, становили 0,8% губернських жителів формуючи своєрідну атмосферу міського життя.

Інші національності упродовж 1920-х рр. серед губернського міського населення були досить малочисельними. Питома вага жодної з них не перевищувала десятих часток відсотку. (див. таблицю №2) Особливості територіального розташування цих етносів, на думку фахівців, сформувались ще у XVIII-XIX ст. [12, с. 18-22]. Матеріали статистичних досліджень 20-х рр. зафіксували стабільну компактність розселення цих етнічних громад.

Серед таких національностей лише вірмени та татари виявились переважно міським жителями (на 1926 р. 90 та 75%). Не змінною залишилась і географія їх розселення, серед губернських міст віддаючи перевагу Києву, Харкову, Катеринославу та Одесі. На відміну від вірмен, 63% яких оселилось саме в губернських осередках, основна маса татар обирала не такі важливі економічні центри. В даному випадку лише 25% проживало у відповідних містах. Така розстановка пояснюється тим, що значна їх кількість була задіяна в торгівлі та промисловості а не на промислових комплексах [7, с. 72-73; 23-25].

Історико-географічний чинник домінував і у формуванні розселення молдаван, греків, болгар [17, с. 147-149]. Як і вищезгадані, ці національності мешкали здебільшого на Півдні та Сході України. Протягом 1920-х років суттєвих змін у їх територіальному розміщенні не відбулося. За переписом 1923 р. понад 4/5 греків, що проживали в містах, припадало на Одеську та Донецьку губернії. Саме грецька громада Одеси значилась найбільшою, втім за шість років вона скоротилась удвічі. Оскільки нащадки грецьких переселенців значною мірою були асимільовані численнішими місцевими етнонаціональними спільнотами [3].

В степовому районі за переписом 1926 р. проживало відповідно 98% болгар, що селились компактними групами, проте часи лихоліть призвели до значної їх еміграції в Болгарію. У 1926 р. вони склали 0,6% мешканців України та не більше 0,3% по губернським містам. Причому кількість болгар виросла у Катеринославі, Одесі та Миколаєві, тобто в регіоні їх компактного проживання [підр. за: 25].

Перша світова призвела до зростання частки латишів та литовців серед українських городян. Зокрема у Києві в 1919 р. проживало більше тисячі литовців. Перепис 1920 р. зафіксував в Кременчуцькій, Миколаївській, Чернігівській, Одеській та Полтавській губерніях близько 15,5 тис. осіб даної національності [7, с. 128-129], причому у губернських центрах мешкало 5,5 тис. чол. В даний час у зв'язку із реєвакацією починається масовий відтік як литовців так і латишів, що теж компактно осіли в Харкові (4,1 тис. чол.), Катеринославі (982), Києві (912) та Одесі (745). Всього у губцентрах їх проживало біля 7,5 тис.чол. Однак у 1926 р. ці показники склали 4 498 чол. серед латишів та 3 091 особу серед литовців [підр. за: 23-25].

Таким чином по кількості національностей, що входять до складу досліджуваних міст, останні досить розмаїті. Вони інтегрують в міське життя поляків, німців, білорусів, греків, татар, а деякі – вірмен, болгар, румун, молдаван, латишів, литовців тощо. Однак згадані національності представляють зовсім незначний процент, що не перевищує 7% на місцях. Основний же склад населення губернських центрів абсолютно однорідний і складається з трьох національностей – українців, росіян та євреїв.

Слід зауважити, що, зазвичай, більшість яку створювали українці була відносною, а відсоткова розбіжність між трьома позиціями не суттєвою. Таким чином, в дванадцяти українських містах, що упродовж 20-х років XX ст. набували статусу губернських центрів частка українців серед жителів підіймається з 14,7 до 36,8%, а росіян та євреїв знижується, відповідно із 43 до 29,6% та 35,6 до 27,9%. [підр. за: 21-26]

Поляки, що населяли ці міста, не змінюють істотно своєї кількості. Така ж ситуація і з представниками німецького, білоруського та інших національних меншин, що стабільно утримують свої позиції серед городян.

Переписи 1920-х рр. демонструють зростання частки міських жителів серед переважної більшості національностей. Дослідження ж асиміляційних процесів підтверджують більшу їх динамічність саме у губернських містах, як найбільших осередках населення певних територій.

Отож, губернські міста відображують загальні тенденції динаміки етносів в Україні: поряд зі зменшенням питомої ваги євреїв та поляків у складі всього населення, зростання питомої ваги українців та росіян. Найстрокатішим за етнічним складом залишався південь України де, з урахуванням нечисленних дисперсних етнічних груп, проживали представники більше 20 національностей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Национальный состав советской Украины: объяснительная записка к этнографической карте УССР / [авт.-уклад. Н. А. Черлунчакевич]. – Х.: ВУСПС им. П.Иванова, 1925. – С. 46-47.
2. Остапенко С. Важніші властивості Українського народу в порівнянні з іншими народами: числове доходження / Сергій Остапенко. – Кам'янець на Поділлі: Видання Подільської Губернської Народної Каси Державного Кредиту, 1920. – С. 18-19. – С.21. – (Відбиток з «Курсу статистики і демографії.»).
3. Сулькевич С.И. Национально-территориальное строение СРСР декабрь 1922 – декабрь 1932 / С.И. Сулькевич. – М., 1925.
4. Хоменко А. Населення України 1897–1927 рр.: Популярна розвідка за попередніми підсумками перепису населення 17.12.1926. / Хоменко Арсен. – Х.: Держ. вид-во. України, 1927. – С.28-34.
5. Население СССР за 70 лет. – М., 1978. – С.37.
6. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / [В. Войналович, О. Галенко, М. Генік, Т. Горбань та ін.]; керівник М. Панчук. – К.: ІПЕіЕНД, 2000. – С.165-168.
7. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник. / К.: Наукова думка, 2004. – С.72-73,160.
8. Антонюк О.В. Основи етнополітики: навч.посібник для студентів вищих навч. закл./ О.В. Антонюк. – К.: МАУП, 2005. – С.180
9. Боряк О.О. Україна: етнокультурна мозаїка / Боряк О.О. – К.: Либідь, 2006.
10. Гринь Д.С. Соціально-демографічні процеси в містах України 1920-1930-ті рр.: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України»/ Дмитро Костянтинівич Гринь. – К., 2000. – С.10.
11. Огульчанський Ю. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми: [популярний нарис] /Юрій Огульчанський. – К.: Києво-Могилянська академія, 2006. – 68с.
12. Наулко В.И. Национальный состав населения Украинской ССР по материалам переписей населения. – М., 1964. – С.18-22.
13. Крисаченко В.С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри: [монографія]. / В.С. Крисаченко. – К.:НІСД, 2005. – С.120.
14. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20-30 роки ХХ ст.). – К.: 1995. – С.175.
15. Якубова Л. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-і – початок30-х років ХХ ст) – К., 2004. – С.369. Наулко В.І. Етнічний склад ...– С.8.
16. Труды ЦСУ. – Т.ХХ. – Ч.4. – С. 40,41,46,47.
17. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України. – К.: 1996. – С.147-149.
18. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. ХХ ст. – К.: 1994. – С.9-10.
19. Якубова Л. Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20 — 30-ті роки): коренізація і денационалізація // Укр. іст. журн. – 1998. – № 6.– С. 41.
20. Предварительные итоги переписи населения 20 августа 1920 г.: Население 25 губерний Европейской и Азиатской России // Труды ЦСУ СССР. – Серия 1:Демография. – Т.1.– Вып.2.–Серия 1.:Демография. – М.: 14 типография Московского Совнархоза. – С. 4-18.
21. Население Украины по данным переписи 1920 г. (Сводные данные по губерниям и уездам) / Статистика Украины – №6. – Серия 1.: Демография. – Т.1. – Вып. 11. – Х.: Изд-во ЦСУ УСРР, 1920. – 50 с.
22. Населения в містах України (за даними міського перепису 15 березня 1923р.). / Статистика України. – Серія 1. Демографія. – Т.2. – Вып. 3. - № 77.
23. Всесоюзная перепись населения 1926 г.: УССР. Итоги по республике. Полесский подрайон. Отдел переписи: Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. Т. 11. / Труды ЦСУ СССР. – М.: Изд. ЦСУ СССР, 1929. – 203 с.

24. Всесоюзная перепись населения 1926 г.: УССР. Правобережный подрайон. Лівобережный подрайон. Отдел переписи: Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. Т. 12. / Труды ЦСУ СССР. – М.: Изд. ЦСУ СССР, 1928.
25. Всесоюзная перепись населения 1926 г.: УССР. Степной подрайон. Днепроровский подрайон. Горнопромышленный подрайон. Отдел переписи: Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. Т. 13.: / Труды ЦСУ СССР. – М.: Изд. ЦСУ СССР, 1928. – 464 с.
26. Население Киевской губернии по данным переписи 1920г.: численность населения. Возрастной состав, грамотность, национальный состав / Статистика України №6. – Сер. I. – Т. I. – Вип. I. – X.: 1922. – 59 с.
27. Україна 1929. Статистичний щорічник. – X., 1929. – С.22-23.

Mazur I.V. НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ И ЕГО ТРАНСФОРМАЦИЯ В ГУБЕРНСКИХ ЦЕНТРАХ УКРАИНЫ 1920-1926 ГГ.

В статье анализируется динамика развития и специфика расселения наиболее распространенных национальностей среди губернских городов Украины по материалам переписей населения 1920-х годов.

Ключевые слова: губерния, округ, административный центр, город, национальность, народность, горожане.

Mazour I.V. NATIONAL COMPOSITION OF POPULATION THAT HIS TRANSFORMATION IN PROVINCE CENTERS OF UKRAINE IN 1920-1926.

In the article the dynamics of development is analysed that specific of settling apart of the most widespread nationalities among the province cities of Ukraine on materials of censuses of population of 1920th years.

Keywords: province, district, administrative center, city, nationality, nationality, townspeople.

УДК 94 (477) «19»: 26

О.П. Тригуб

ПОМІСНИЙ ОБНОВЛЕНСЬКИЙ СОБОР УПЦ 1925 Р.: РІШЕННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

У статті простежується підготовка, проведення та результати Всеукраїнського Православного Собору Української Православної Церкви 1925 р. Особлива увага звертається на проведення цих заходів на єпархіальному рівні. Автор приходить висновку, що переважна більшість рішень Собору носила декларативний характер і не була втілена в життя.

Ключові слова: православна церква, Помісний Собор, духовенство

Не дивлячись на активізацію досліджень історії РПЦ у міжвоєнний період, дане питання, як у нагромадженні документального масиву, так і в дослідницькому плані, ще далеко від вирішення. Одним із завдань на цій ниві, нам здається вивчення матеріалів, у тому числі їх публікація, Всеукраїнських Соборів РПЦ 1918, 1925, 1928 років та супутньої їм документації, рішення яких носили принциповий і ключовий характер. На відміну від вивчення і публікації протоколів УАПЦ, які на сьогодні стараннями фахівців провідних науково-дослідних установ України, були видані окремими книгами, матеріали Соборів РПЦ залишаються маловідомими і перебувають у царині малодоступних джерел, не дивлячись на останні позитивні зрушення у цьому напрямку [1; 2]. Саме тому автор поставив своїм завданням прослідкувати окремі аспекти підготовки, проведення та результатів Всеукраїнського Обновленського Помісного Собору Української Православної Церкви (УПЦ) у практичній площині, визначити рівень репрезентативності його рішень на єпархіальному рівні.

Нагальні питання розвитку обновленського крила РПЦ в Україні, з моменту його поширення в Україні на межі 1922-23 рр., потребували скликання Всеукраїнського Православного Собору, який би юридично (у церковному відношенні) закріпив основні положення Обновленської Церкви. Підготовка до його скликання розпочалася ще у 1923 році, коли на Всеукраїнському церковному обновленському з'їзді духовенства і мирян 13-16 лютого у Харкові, в прийнятому «Положенні про Вище Церковну Управління (ВЦУ)» був пункт про організацію Передсоборної Комісії для вирішення питань, що стосувалися підготовки й організації Помісного Собору [3, арк. 224-зв.].